

УДК 791.43.05 + 025.3 + 784.1

Олена Цибульська,

мол. наук. співробітник

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

**КОЛЕКЦІЯ РАРИТЕТНИХ ГРАМПЛАТІВОК З ФОНДІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО:
ОСОБЛИВОСТІ АТРИБУЦІЇ І КАТАЛОГІЗАЦІЇ**

Колекційні грамплатівки зберігаються у відділі музичних фондів НБУВ. Кількість раритетних записів складає близько 500. Мета даної статті – проаналізувати особливості наукового опису та атрибуції раритетних грамплатівок відповідно до сучасних бібліографічних стандартів. Приклад наукового опису подається за записом 1906 р. українсько-польського співака Адама Дідура.

Ключові слова: бібліографія, каталогізація, грамплатівки, звукозаписи.

Раритетні грамплатівки зберігаються у відділі музичних фондів інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ). Мета статті – проаналізувати деякі особливості наукового опису, атрибуції і каталогізації грамплатівок відповідно до сучасних бібліографічних стандартів. Досвід наукового опису нотних видань для ББД за допомогою САБ ІРБІС вже є у відділі музичних фондів, а робота з бібліографування раритетних платівок тільки розпочата. Науковий бібліографічний опис раритетних грамплатівок, котрі безсумнівно відносять до категорії раритетів, надає можливість реконструювати особливості музичного середовища початку ХХ ст., простежити популярність артистів, тих чи інших музичних творів у певний історичний період, аналізувати художнє оформлення поліграфічного супровідного матеріалу платівки і спостерігати за технічним прогресом на прикладі еволюції грамплатівки, яка, загалом, є невід’ємною частиною історії початку ХХ ст.

Спеціалізований музичний відділ НБУВ створено у 1928 р., завдяки ініціативі О. Т. Дзбанівського – першого завідувача відділу. На сьогодні у підрозділі зібрано величезну колекцію вітчизняних та зарубіжних інформаційних джерел – близько 240 000 примірників (ноти, книги, періодика тощо). До цього числа належить і колекція грамплатівок – близько 2600 примірників з музичними записами. З самого моменту заснування

за планом О. Т. Дзбанівського в структурі відділу передбачено «архів фонограм» [7], тобто грамплатівок.

Надзвичайно цінними екземплярами нашого фонду є платівки раннього періоду звукозапису, що належать до «акустичної ери» (1888–1930) [14]¹. Більшість примірників цієї колекції можна віднести до категорії особливо цінних. До раритетних примірників грамплатівок належать диски провідних звукозаписуючих компаній, що характеризуються високою якістю звукозапису (для свого часу), записами видатних виконавців, етикетками, що мають добротне та вишукане поліграфічне оформлення.

За бібліографічними вимогами каталогізація звукових документів, як і друкованих видань, здійснюється відповідно до ДСТУ 7.1.-2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис» [2]. Однак, новий стандарт бібліографічного запису є універсальним, за його правилами можна описувати різні види документів (і ноти, і тексти, і електронні видання). Бібліографічна робота зі старовинними грамплатівками вимагає від каталогізатора додаткових знань з історії звукозапису, творчого підходу до справи, адже необхідно продумати і забезпечити користувачів специфічними характеристиками і додатковими точками доступу для пошуку. Тому, для наукового опису раритетних грамплатівок нами залучено різні спеціалізовані правила та інструкції опису нот та звукозаписів опубліковані у ХХ ст. [4; 5; 6], досліджено досвід колег-бібліографів з Польщі [12], правила каталогізації звукових носіїв Швейцарського національного звукового архіву [13], досвід колег Німецької національної бібліотеки [8], рекомендації відомого київського колекціонера грамплатівок А. Железного [3], реєстри раритетних звукозаписів фірм-виробників [11; 14].

Спираючись на висновки, що були отримані в ході вивчення проблеми каталогізації грамплатівок, розроблено схему, за якою ведеться науковий опис грамплатівки раннього періоду звукозапису у відділі музичних фондів НБУВ. Для прикладу у цій статті наводимо шлях створення наукового опису звукозапису однієї з раритетних грамплатівок (інв. № 30 грп.) з записом голосу Адама Дідура (1873–1946)². Вибір саме цієї платівки пояснюється

¹ «Акустичною» ера називається від способу запису звуку саме акустичним методом за допомогою рупору і являє собою перший етап в масовому виробництві грамплатівок.

² Адам Дідур – польський оперний співак українського походження, один із найвидатніших басів на межі ХІХ та ХХ ст. Співав в оперних театрах Варшави,

тим, що платівка є дійсно рідкісною ³, до того ж, всесвітньовідомий бас Адам Дідур вчився, а пізніше і викладав у Львові, гастролював усім світом (принагідно зауважимо, що в колекції платівок НБУВ міститься не одна, а декілька платівок із записом його голосу).

Розпочинаючи бібліографування старовинних платівок, перш за все слід звернути увагу на те, чи є платівка односторонньою чи двосторонньою. На ранньому етапі виробництва грамплатівок виготовлялися односторонні диски – на зворотному боці не було звукозапису, а розташовувався логотип фірми-виробника. Кожен запис на платівці мав індивідуальний видавничий (каталожний) номер і номер матриці ⁴. Такий самий підхід до присвоєння номерів залишався і на двосторонніх платівках, котрі з'явилися в 1903 році (хоча виробництво односторонніх дисків не припинялося), але на платівці не зазначався номер сторони. З якої ж сторони починати опис платівки і що вважати першою стороною грамплатівки маємо визначити самостійно. Звертаємо увагу на ідентифікаційні номери запису, зазначені на дзеркалі ⁵ платівки та етикетці, як правило їх два: це номер матриці і видавничий номер. На одній стороні маємо видавничий номер 39540 та номер матриці xPh 1642, на іншій – 39541 та xPh 1646 (див. фото 1 та фото 2). Отже, першою стороною будемо вважати сторону з меншими порядковими номерами (39540, xPh 1642).

Інформація закодована в номері матриці, котрий вирізьблюється на дзеркалі платівки (може складатися з цифр та букв) і вказує на порядковий номер запису оригіналу, формат (діаметр) диску, дату запису. У даному прикладі **номер матриці** – xPh 1642/ mb. Розкодуємо зміст даного шифру:

Львову, в Ла Скала, Мариїнському театрі, Большому театрі, Метрополітан Опера.

³ Опису платівки немає навіть у фундаментальній 3-томній праці К. Янчевської-Соломко «Dyskopedia polonikuw do roku 1918» [12].

⁴ За традицією наукового опису саме раритетних платівок, що склався в зарубіжних фондах звукозаписів, на кожен звукозапис з окремим індивідуальним видавничим номером і номером матриці (фактично це одна сторона старовинної грамплатівки) створюється окремий бібліографічний опис. Записи сторін пов'язуються між собою за допомогою гіперпосилань (у системі САБ ІРБІС використовуємо поле 488).

⁵ Дзеркало платівки – площа від центру платівки до звукових доріжок. Як правило, там знаходиться етикетка та гравірований номер матриці (заводський / фабричний реєстраційний номер).

⊕ xPh – формат диску 27 см, а Ph – позначення фірми у вигляді латинського ініціалу «Ph» («Fonotipia» = Phonotipia);

⊕ 1642 – порядковий номер запису фірми «Fonotipia», що вказує на 1906 рік за дискографією Крістіана Цварга [10]; символ «mb» поки що, на жаль, не розкодований.

Видавничий номер або, як він ще називається – **каталожний**, вказує на жанр та дату здійснення запису. Відомості про кодування каталожних номерів знайдено в «Каталозі платівок, що опубліковані Італійським товариством Фонотипія» автора Джона Беннетта 1953 року «Dischi Fonotipia: a Golden Treasury» [8] та у праці П. Н. Грюнберга [1]. Каталожні номери 39000–39999 вказують, що запис здійснено з акомпанементом фортепіано в період 1904–1907 рр., а даний запис (№ 39540) являє собою спів з акомпанементом фортепіано, здійснений 1906 року. Дані про ідентифікаційні номери (аналогі сучасних ISBN, ISMN) вносимо у поле 19:

#19/1: ^X0^A Матриця^VxPh 1642 / mb

#19/2: ^X0^A3 Видавн. №^V39540

Подальші відомості про запис знаходимо на етикетці звукового носія. Етикетка грамплатівки – аналог титульного аркуша видання на паперовому носії. Так само, як в книгах чи нотах, саме там міститься інформація для бібліографування (каталогізації) та ідентифікації звукозапису, але інформації з етикетки недостатньо для наукового опису. У даному випадку маємо такий текст:

Gdybyś zażądała (Tosti)

Basso Adamo Didur

Milano

№ 39540

Società Italiana di Fonotipia Societa Italiana di Fonotipia – Milano

Marca di Fabbrica

У першому рядку зазначено назву твору та ім'я автора музики – Gdybyś zażądała (Tosti), у другому – Basso Adamo Didur – виконавця та характеристику його голосу, далі є місце видання та каталожний видавничий номер. По периметру етикетки зазначено фірму-видавця. Цієї інформації достатньо для розпізнавального опису, але науковий опис буде неповний, якщо не продумати внесення іншої інформації з інших джерел і не створити додаткові точки доступу.

До заголовку опису (поле 700) вносимо дані про основного творця

цього запису – співака, оскільки саме йому належить авторське право на звукозапис – **Дідур, Адам** (бас ; 1873–1946):

#700/1: ^AДідур^BA.^GАдам^F1873-1946^RDidur, Adamo^Cбас

За допомогою Інтернету знаходимо звукозапис твору для отримання докладнішої інформації. На слух запам'ятовуємо мелодію та розшукуємо відповідне нотне видання. На щастя, ноти знайдено у фонді відділу, більш того – і з італійським текстом, і в перекладі польською, англійською та російськими мовами. Обов'язково зазначаємо назву твору в оригіналі «**Si tu le voulais**». Саме за оригінальною назвою твору більшість користувачів будуть вести пошук даного звукозапису. Відомості про оригінал назви вносимо в поле 503, в описі нотних видань таку назву прийнято позначати як «умовну» або «уніфіковану», це дає змогу всі варіанти одного твору об'єднати для пошуку. Подаємо перші слова романсу та додаємо в опис **назви пісні з інших джерел**: «O aniele moj», «Пожелала б ты», «Had you wish'd», «Ty zażądać chciej».

#503/1: ^ASi tu le voulais

#517/1: ^A”O aniele moj...”^T Перші слова

#517/2: ^AO aniele moj^T Назви пісні з інших джерел

#517/3: ^AПожелала б ты

#517/4: ^AHad you wish'd

#517/5: ^ATy zażądać chciej

Відомості про композитора – Франческо-Паоло Тості ⁶ – подаємо у полі 702, там само подаємо авторів слів оригіналу та перекладу польською мовою.

#702/1: ^4035 Комп.^ATості^ВФ.-П.^GФранческо-Паоло^F1846-1916^8IT^RTosti, (Francesco) Paolo

#702/2: ^4020 Авт. сл. оригіналу^AVacaresco^BH.^GHélène^F1864-1947^RVăcărescu, Elena

#702/3: ^4020 Авт. сл.^APrzesmycki^BS.^GStanislaw

Запис даної платівки було здійснено в студії звукозапису міста Мілан, про що свідчить текст шаблону етикетки «Società Italiana di Fonotipia –

⁶ Тості, Франческо-Паоло – автор більш ніж 150 пісень та романсів (переважно на слова італійських авторів). Придворний музикант, вчитель співу в Італії та Англії, автор одних із наймодніших пісень в Англії XIX та початку XX ст. Деякі з них складають найбільш ефектну частину репертуару багатьох оперних співаків усього світу (особливо тенорів) від великого сучасника Тості – Енріко Карузо – і до вокалістів наших днів.

Milano | № | Marca di Fabbrica». Підприємство Società Italiana di Fonotipia (в перекладі з іт. – Італійське Товариство Фोनотипії) було відкрито в Мілані в 1904 році як філія берлінської грамофонної компанії Карла Ліндстрема. Ця компанія виробляла грамплатівки «Одеон» та «Фонотипія». Газета «Граммофонний мир» 1909 року повідомляє, що «в технічному відношенні «Одеон» являє собою шедевр грамофонної продукції». Це означає, що платівки «Фонотипії» також відрізняються такою самою високою якістю фонограм для свого часу. Цікавим є і те, що на «Фонотипії» записували кращих виконавців оперної сцени, які виступали переважно в оперному театрі Мілану – Ла Скала. Серед них – відомі міжнародні зірки, хор театру Ла Скала. Вихідні дані вносимо в поле 210:

#210/1: ^D1906^5[рік запису^CSocietà Italiana di Fonotipia^ZFonotipia^4Milano^AMілан

Фізичні характеристики звукового носія (крім діаметру) визначаємо за відомостями з історії звукозапису. Отже, це грамплатівка з шелаку ⁷: швидкість програвання – 78 об/хв, моно, діаметр 27 см, аналоговий носій, техніка запису – акустична. Інформацію подаємо у полі 126:

#126/1: ^X0^Aad Грамплатівка (шелак)^Bdd 78 об/хв^Cam моно^Edd 27 см^Iaa аналог.^Spol

Фото 1. Грамплатівка з записом Адама Дідура (інв. № 30 грп.), сторона 1

⁷ До появи вінілату (синтетичного матеріалу для виготовлення платівок) використовувалася суміш, що вміщала компонент органічного походження – шелак.

Фото 2. Грамплатівка з записом Адама Дідура
(інв. № 30 грп.), сторона 2

Основний бібліографічний опис доповнюється примітками та додатковими точками доступу, що є важливими для музикантів-користувачів. Серед таких приміток зазначимо важливими інформацію про джерела визначення року запису, засоби виконання, виконавців, рубрику. Серед них – примітка про факсимільний відбиток автографа виконавця, надрукований на етикетці та відпресований на дзеркалі платівки, який є оригінальною особливістю етикетки фірми «Фонотипія» і своєрідним знаком якості. У маніфесті, підписаному тридцятьма одним артистом (з ними «Фонотипія» уклала перші контракти) і опублікованому в 1905 році, зазначено: «Тільки ці платівки, прослухані, схвалені і підписані нами, істинно відтворюють наші голоси. Ми знімаємо з себе будь-яку відповідальність за платівки, на яких немає наших підписів» [1]. Артисти ставили підпис на восковому оригіналі безпосередньо в студії. Факсиміле на етикетці друкувалося чорнильним кольором, створюючи ілюзію власноручного підпису і виглядає до наших днів досить достовірно.

Оформлення етикеток платівок «Фонотипії» має стилеві та художні особливості: кольори етикетки – зелений і червоний на білому тлі – асоціюються з кольорами національного італійського прапору; у верхній частині етикетки зображена муза з розкішними крилами, що тримає в одній руці прилад для пресування платівок, а в іншій – ліру; нижче розташовані аркуші з нотами. За ознаками оформлення відповідає художньому стилю модерн (*stile floreale – imal.*): хвилясті лінії, декоративність ілюстрації, елементи шрифту. Колір етикетки ранніх грамплатівок відігравав дуже важливу роль у визначенні попиту на запис і, як наслідок, вартість платівки.

Щоб почути записи, та виявити додаткові відомості, проводяться пошуки фонограм в Інтернеті. Посилання на сайти з відповідними оцифрованими записами заповнюються у відповідне поле. Важливо, щоб фонограма співпадала з видавничим номером фірми-виробника та номером матриці запису, оскільки ймовірні перезаписи того самого твору. Додатково вводяться лінки, що пов'язані з даною фонограмою (інші записи даного твору, видані компакт-диски з даним записом, дані про авторство). У комп'ютерній програмі для каталогізації є можливість розширити опис з посиланням на наявність нот у музичному фонді нашої бібліотеки, додавання зображення етикетки грамплатівки.

У результаті маємо такий опис платівки Адама Дідура у ББД відділу:

РГрп № 32-1

Дідур, Адам (бас ; 1873-1946).

Gdybyś zażądała [Звукозапис музичний] : [con accomp. pianoforte] / Tosti ; Basso Adamo Didur. – Milano : Società Italiana di Fonotipia, [рік запису 1906]. – 1 звукозапис, Грамплатівка (шелак) : 78 об/хв, моно, 27 см, аналог. – Матриця: xPh 1642 / mb. – Видавн. № 39540

Уніфікована назва: Si tu le voulais.

Перші слова:

«O aniele moj...»

Назви пісні з інших джерел:

O aniele moj

Пожелала б ты

Had you wish'd

Ty zażądać chciaj

Рік запису встановлено за каталогом фірми.

Назва твору та виконання – польською мовою.

Факсимільний підпис співака надруковано на етикетці та відпресовано на дзеркалі платівки.

Колір етикетки – оливковий.

Текст шаблону етикетки: «*Società Italiana di Fonotipia Societa Italiana di Fonotipia - Milano | № | Marca di Fabbrica*». Вихідні дані – червоним кольором.

Акомпанемент – фортепіано (звірено з видавничим номером)

Оригінал твору у нотних виданнях має присвяту: «*À mon Ami Jules Diaz De Soria*».

Рубрики:

Романс

Бас

Фортепіано (супровід)

Кл. слова (ненормовані): shellac

Додаткові точки доступу:

Didur, Adamo

Тості, Франческо-Паоло (1846-1916)\композитор\

Tosti, (Francesco) Paolo

Vacaresco, Hélène (1864-1947) \авт. сл. оригіналу\

Văcărescu, Elena

Przesmycki, Stanislaw \авт. сл.\

Soria, Ж.-Д. де \присв.\

Soria, Jules Diaz de

Написи: «176» написано та закреслено чорнилом на етикетці, № 32 на

Наліпка: (бібліотечна паперова 20x20 мм для інвентарного номеру)

Дефекти: невеликі подряпини _?2,,,,I=РГрп № 32-2?

Сторона 2: O matko moja. Дідур, Адам. O matko moja [Звукозапис музичний] : [cop accomp. pianoforte] / Moniuszki, 1906]. – 1 звукозапис.

Див. посилання: [данні про авторство та інші виконання](#).

Інший запис: Adamo Didur, bass «Si tu le voulais» in Polish 1928 [з оркестром], продажа сд з даним записом, запис фонограми в мп3

Отже, для бібліографування старовинних грамплатівок використовуємо пряму і розкодовану інформацію з дзеркала платівки (ідентифікаційні виробничі номери), інформацію етикетки (заголовок опису, відомості про відповідальність, назва, вихідні дані тощо), з інших джерел (каталоги фірм, інформація з перевірених джерел Інтернет). Особливу увагу при створенні наукового опису старовинної грамплатівки слід приділити створенню додаткових точок доступу.

Треба зазначити, що ставлення до старовинних платівок має бути дуже бережливим. Кожна платівка після її експлуатації, тобто прослуховування, втрачає чистоту звучання, додаються дефекти (подряпини, мікротріщини). Тому підготовка до оцифрування носіїв має бути продумана і мати раціональний підхід. Ймовірно, що деякі з платівок нашого фонду мають менший ступінь зносу, ніж ті, що містяться в інших аудіо архівах та в мережі Інтернет, а деякі – рідкісні.

Список використаних джерел

1. Грюнберг П. Н. История начала грамзаписи в России. Каталог вокальных записей Российского отделения компании «Граммофон» / Грюнберг П. Н., Янин В. Л. // Языки славянской культуры 2002 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.rfbr.ru/rffi/ru/books/o_36462. – Название с экрана.

2. ДСТУ 7.1.2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис».

3. Железный А. Наш друг – грампластинка : записки коллекционера / А. И. Железный ; авт. вступ. ст. Т. Булат. – Киев : Муз. Україна, 1989. – 280 с. : ил. – ISBN 5-88510-048-9.

4. Малахова А. Звукозаписи в библиотеках страны : Метод. рекомендации / Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина ; сост. : А. М. Малахова, Н. А. Хасанова-Агаева. – М., 1989. – 60 с.

5. Новикова Е. Краткие правила описания нот и звукозаписи для массовых библиотек / Е. А. Новикова ; ред. Г. Б. Колтыпина; Государственная библиотека СССР им. В. И. Ленина. – М. : Книга, 1965. – 84 с.

6. Новикова Е. Руководство по каталогизации музыкальных произведений / Е. А. Новикова ; под общ. ред. А. С. Хавенсон ; Всес. б-ка им. В. И. Ленина. – Москва : Соцэкгиз, 1937 («Образцовая» тип.). – 93 с.

7. Шульгіна В. Олександр Дзбанівський – фундатор Музичного відділу НБУВ / Валерія Шульгіна, Ірина Бобришева ; Бібл. вісн. – 1999. – № 3. – С. 14–17.

8. Deutsche Nationalbibliothek. Musikarchiv [Electronic resource]. – Mode of access : <https://portal.dnb.de/opac.htm?method=newSearch¤tView=simple-&selectedCategory=dnb.dma> – Title of the screen.

9. Dischi Fonotipia; A Golden Treasury by John R. Bennett. Published by James Dennis for The Record Collector Shop, Ipswich, England, in April 1953 A catalogue of recordings published by the Societa Italiana di Fonotipia by J. R. Bennett 1953 [Electronic resource]. – Mode of access : <https://archive.org/details/DischiFonotipia> – Title of the screen.

10. Gesellschaft für Historische Tonträger [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.phonomuseum.at/> – Title of the screen.

11. Istituto Centrale per i Beni Sonori ed Audiovisivi [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.icbsa.it> – Title of the screen.

12. *Janczewska-Soiomko K.* Dyskopedia polonikyw do roku 1918 tom 1–3 / K. Janczewska-Soiomko. – Warszawa : Biblioteka Narodowa, 2002. – ISBN 83-7009-329-9.

13. Swiss National Sound Archives. [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.fonoteca.ch> – Title of the screen.

14. Truesound Firmendiscographien. Eine Dokumentation der «akustischen Aera» (1888–1930) [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.truesoundtransfers.de/> – Title of the screen.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2016 р.

UDC 791.43.05 + 025.3 + 784.1

Olena Tsybulska,

Junior Researcher, Vernadsky National Library of Ukraine

The collection of rare records from funds of Vernadsky National Library of Ukraine: specific methods of attribution and the bibliographic description

Records are stored in the department of music VNLU funds. Number of rare records is about 500. The purpose of this article is to analyze the features of the scientific description and attribution of the earliest records in accordance with current bibliographic standards. Example scientific description supplied by the recording in 1906 of Ukrainian-Polish singer Adam Didur. For bibliographic old records is used a direct and decode information from the plate mirror (ID production number), the label information (describing the title, statement of responsibility, the name of the output etc.), from other sources (catalogs of companies, information from trusted sources The Internet). Particular attention is to create a scientific description historic shellac should be given to the creation of additional access points.

Keywords: bibliography, cataloging, records, sound recordings, shellac.

УДК 791.43.05 + 025.3 + 784.1

Елена Цыбульская,

младш. науч. сотрудник Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

Коллекция раритетных грампластинок из фондов Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского: особенности атрибуции и каталогизации

Грампластинки хранятся в отделе музыкальных фондов НБУВ. Количество раритетных записей составляет около 500. Цель данной статьи – проанализировать особенности научного описания и атрибуции ранних грампластинок в соответствии

с современными библиографическими стандартами. Пример научного описания подается по записи 1906 года украинско-польского певца Адама Дидура. Для библиографирования старинных грампластинок используется прямая и расшифрованная информация с зеркала пластинки (идентификационные производственные номера), информация этикетки (заголовок описания, сведения об ответственности, название, выходные данные и т. п.), из других источников (каталоги фирм, информация из проверенных источников Интернет). Особое внимание при создании научного описания старинной грампластинки следует уделить созданию дополнительных точек доступа.

Ключевые слова: библиография, каталогизация, грампластинки, звукозаписи.